

М. Горлицький,
методист лабораторії навчально-методичної інформації,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради

Стежками зеленошумного Полісся

Ліс..

Усього три літери складають це слово, проте яке воно містке й багатозначне. Живе воно, до речі, у мовах усіх народів нашої планети, але має різні смислові відтінки. Кожна людина вкладає в це слово свій особливий зміст. Скажімо, для жителя Ірландії ліс – це низькорослий березовий гай, бо інший там за природних умов просто не росте. Для європейця, який зібрався за місто, – це місце для відпочинку, можливих фенологічних спостережень. Для африканського пігмея ліс – це все, що росте за стінами його житла. А вчений натураліст скаже, що ліс – це спільнота рослин і тварин. Ліс – це єдність життя, сукупність землі, рослинності, в якій переважають дерева та чагарники, тварини, мікроорганізми та інші природні складові, що в своєму розвитку біологічно поєднані. Зрештою ліс – це територія з високою щільністю дерев. Рослинні угруповання, що утворюються на таких територіях, є характерними для великих площ суходолу в різних районах Земної кулі. Їхніми найважливішими призначеннями в біосфері є зв'язування вуглекислого газу, утворення біотопів, придатних для життя багатьох видів тварин, рослин та грибів, регулювання гідрологічного режиму, розвиток та підтримка ґрунтів.

Коли ж на Землі з'явилися перші дерева і, відповідно, перші ліси? У середньому девоні – 385 млн років тому. Це був початок того періоду в розвитку біосфери, який назвали «плантієм», оскільки вищі судинні рослини, завоювавши сушу, ставали основними продуцентами на Землі. Їх надзвичайно висока продукція (приріст маси) і досить велика біомаса забезпечували вивід з кругообігу великої кількості вуглецю, що приводило до істотного зниження вмісту вуглекислого газу в атмосфері. «Плантій» триває і тепер, але про його початок відомо дуже й дуже мало.

Якими ж були перші дерева? Їхні скам'янілі рештки, як вважається, були вперше виявлені вченими ще у 20-х роках в штаті Нью-Йорк (США), при розкопках кар'єру в околицях міста Гілбоа. Це були роздуті основи скам'янілих стовбурів дерев, що відносяться тепер до класу вимерлих рослин – залишків стародавнього лісу. Вважається, що ріс він на болоті (для болотних рослин нерідкі роздуті основи) і складався лише з дерев одного ярусу. Але як загалом виглядали самі дерева і якого вони були остаточного розміру, так і залишилося неясним.

Ліс, що існував в девонському четвертому геологічному періоді палеозойської ери в тому місці, де зараз розташовується вивчений кар'єр, був не настільки простим і включав принаймні три типи різних деревних рослин. Умови, в яких розвивалося це рослинне угруповання, не відрізнялися стабільністю. Відкладення з сусідніх місць засвідчувало, що час від часу тут спостерігалось значне підвищення рівня внутрішнього моря, а тому відбувалося затоплення лісу, що, ймовірно, й спричиняло заболочення і потовщення стовбурів у їх нижній частині.

Що ж сьогодні? Аналіз глобальних супутникових зйомок дозволив описати динаміку зміни площі лісових масивів у всьому світі. У підсумку, на жаль, спостерігається їх неухильне зменшення. Тільки за останні десять років площа лісів на Землі скоротилася на 1,4 млн км. Найбільша втрата їх зафіксована у тропічній зоні, зокрема в лісах Амазонії, розташованій на великій, майже плоскій рівнині, що охоплює весь басейн річки Амазонки. Ці ліси є на Землі важливою складовою природної системи регулювання клімату і поглинають дуже багато вуглекислого газу в атмосфері. За це їх називають «легенями планети». За даними космічного агентства лише в період з серпня 2019 по липень 2020 року тропічні ліси в цьому регіоні знову втратили 11088 квадратних кілометрів насаджень.

Отже, людське суспільство та ліси впливають одне на одного як позитивним, так і негативним чином. Зокрема, ліси, з одного боку, надають людям незрівняно великі екосистемні послуги і служать туристичною принадою, а з іншого – діяльність людини через різнобічну заготівлю, що дають їй лісові ресурси, негативно позначається на лісовій екосистемі.

Ліси, крім усього, пов'язані з паводками і часто в багатьох випадках запобігають їм. Коріння і листя утримують і вбирають у себе воду під час дощів і танення снігу, а потім поволі, акуратно вивільняють її, через що не всі річки наповнюються миттєво, а це дозволяє їм нерідко лишатися у межах берегів або не виходити взагалі сильно за їх межі. А тому вода, накопичена деревостанами, не стікає відразу у водойми. Знищення ж лісів створює для води роздолля, і стихія стає некерованою. Згадайте з цього приводу хоча б величезні паводки у Карпатах на місцях повністю знищених лісових масивів.

За наявними тепер даними, вирубка десятої частини лісів планети стала причиною більше 20% незрівняно великих, подекуди катастрофічних світових паводків, які призвели в багатьох випадках до руйнування капітальних гребель, будинків, загибелі людей, зсувів ґрунту. За останні 150 років планета втратила половину наявних на ній родючих земель, які здебільшого опинилися в озерах і ріках, що стало причиною їх значного обміління, а в окремих випадках і повного їх зникнення.

А засухи? Ліси і їх полегшують, якщо не запобігають подекуди повністю! Лісовий ґрунт є більш проникливим для накопичення води, тому вона в ньому утримується довше, в чому ви й самі переконуєтеся, коли відправляєтеся у ліс за грибами чи в недалеку мандрівку. Ідете і раптом під ногами волога земля, а то й болітце. А ще під час дощів краплі води затримуються на величезній

площині листяних дерев, затим випаровуються, роблячи повітря більш вологим, що особливо помітно у містах, де є доволі насаджень.

Давно доведено, що ліси можуть утримувати й пустелі. Пригадуєте відому усім на планеті Сахару. Уже давно тут впроваджується проєкт, що одержав назву Велика Зелена Стіна. Йдеться про насадження лісу довкола Сахари, який поступово зупиняє її розширення.

До речі, у нас на Україні теж є своя Сахара, на кордонах якої уже також піднялися ліси. Величають її навіть родичкою тієї далекої. Назва нашої – Олешківські піски. Йдеться про Херсонщину, де вони займають більше 200 тисяч гектарів території. Це справді унікальне диво природи, з тих багатьох, що є в наявності в Україні. Уявіть – море безкінечних піщаних барханів, поверхнею яких вітер гонить мов воду потічки піску кольору золота. Літньої пори його поверхня нагрівається до 70 градусів. Та попри це в цьому регіоні росте прямо серед барханів чимала кількість рідкісних рослин, в тому числі й червонокнижних, а ще водиться різна звірина. Від людного узбережжя Чорного моря ці піски відділяють лише 25 кілометрів, тому до нашої «Сахари» давно прокладені мандрівні туристські шляхи. Правда, їдуть сюди не всі, а тільки ті сміливці-екстремали, які в змозі витримати усі тутешні випробування, що приготувало їм природне докільля. У приїжджого туриста у наплічнику має бути все, що потрібно для життя упродовж десяти чи й більше днів, бо довкола тільки пісок, вітер, сонце і більше нічого. Бархани піднімаються над рівниною на п'ять і більше метрів. Дощів тут як правило буває дуже мало, бо небо здебільшого чисте, безхмарне, а тому і зими на цьому піщаному оазисі бувають теплими. Сніг, якщо й випадає, то невдовзі тане.

Де ж взялася на Україні ця величезна так звана напівпустеля? Вчені припускають різні причини, але серед багатьох «звинувачень» наводять і таке, як...вівці. Так, вівці. Їхні багатотисячні отари за історією випасалися тут у далеку сиву давнину. Упродовж тривалого часу вони знищували всю рослинність, і мертві піски почали підніматися на поверхню, ожили і стали поволі рухатися увсебіч, здіймаючи пекельні пустельні буревії. Їх, без сумніву, народжували безлісий степ і вітри Чорного моря, заповнюючи докільля сірими велетенськими хмарами піску, який поглинав родючі землі, дороги і навіть села. Нерідко за якусь добу піски накривали тутешні зелені городи півметровим шаром, зводячи людську працю нанівець. Так тривало довго, поки сюди на порятунок не прийшов...ліс. Висаджений тут ще у 50-х роках, він став своєрідною стіною і зупинив подальший рух цієї української напівпустелі, яка й досі значиться у списку неповторних див природи України.

Подібну захисну роль виконують і відомі нам усім висаджені ще у тридцять років довкола сільськогосподарських угідь лісополоси. Їх справді називають захисними, бо вони створюють рослинам надійний захист від буревіїв, сприяють у зимову пору накопиченню снігу, оберігають їх від інших небезпек, в тому числі й від найстрашнішого лиха – пожежі, на шляху подальшого розповсюдження якої завжди стає стіна зелених насаджень. Зрештою, лісополоси – це другий дім для диких тварин. А про користь

тутешнього птаства уже й говорити не доводиться: воно стає справжньою загрозою для шкідників поля.

Ліс... На нашій планеті він тепер зустрічається різний. Кожен з них, як уже йшлося вище, являє собою сукупність багаточисельних видів рослин і тварин, об'єднаних у спільноту. Що ж це за ліси? Основні масиви на Землі представлені антропогенними видами – тобто лісами, які були відновлені людиною, або такими, що самі виростили на місці свого часу знищених, бо природних лісів на планеті уже залишилося мало, а якщо вони й трапляються ще подекуди, то лише там, де їх взяли під охорону як реліктові, або куди людині дістатися з технікою поки не вдається. Що ж стосується загальної площі усієї Землі, то 57 мільйонів квадратних кілометрів її ще вкрито лісами. Це значить, що 38% поверхні нашої планети належать поки що одному з найпрекрасніших досі відомих у природі біомів – лісові. Поки що! Знаменитий німецький учений і мандрівник Олександр Гумбольдт зазначив з цього приводу, що «... ліси передують людині, а за нею йде... пустеля».

Що ж являє сьогодні лісовий фонд України?

Загальна площа його – понад 10 мільйонів гектарів, що становить 15,9% її території, яка сформована більш як 30-ма деревними породами. Найбільша лісистість на території Житомирської області – 35,2%. В українських Карпатах – 32%. Лісистість в природних зонах рівнинної частини закономірно зменшується з півночі на південь. У лісах переважають молоді й середньовікові дерева таких порід, як сосна, дуб, бук, береза, вільха, граб, ялина, ясен. Середній вік дерев – 60 років. Вони охоплюють близько 90% лісовкритої площі. За цим показником Україна займає у Європі 9-е місце. Житомирщина по залісненню – четверте місце серед регіонів країни.

Історія ...

Колись, у середньовіччя, в часи появи Житомира, ліси вкривали всю довколишню його територію. Тут були величезні суцільні масиви, які подекуди розмежовувались лише непрохідними болотами. У цих хащах і з'являлись перші поселення – так звані городища. Оточували їх охоронні вали або забиті у землю високі дерев'яні палі, що оберігали мешканців від звірів-зайд, від набігів лихих людей. Під час навали татар багато поселень було спалено, їхніх мешканців знищено, але були й такі городища, які чужинці у лісових хащах просто не знайшли. За легендою, саме така щаслива доля спіткала сьогоднішній адміністративний центр Ємільчине, яке від чужинців колись сховали непрохідні хащі. Війська іншого відомого завойовника Батия прагнули пройти повз сьогоднішні Народичі у напрямку Новгород Великого, та ледь не втопилися у довколишніх болотах, тому змушені були змінити маршрут походу і обійти далеко це непрохідне місце.

Сьогодні частина Полісся, мається на увазі Житомирське, – це ліси, які складають понад мільйон гектарів. Більше половини їх створено руками людини. За історичними даними В. О. Поварніцина, в західному Поліссі їх 35%. В центральному – майже 29%, а в східному лише 21%. Загалом в українському Поліссі зосереджено більше 40% всіх лісів України. Перед ведуть соснові – їх близько 60%. Дубові складають більше 19% площі. Решта – береза, чорна

вільха, осика, граб і тополі. Що стосується останніх, особливо пірамідальних, то їх колись називали сталінськими, бо у 50-х роках, за історичними даними, саме за його вказівкою по всій території Союзу було кинуте клич – садити пірамідальні тополі. Їх було висаджено мільйони. Багато з них і досі височать у населених пунктах, у полях України. Пригадую слова неньки, яка розповідала, як вони у моїй рідній Ярошівці – селищі цукровиків, що на Черкащині, садили по війні тополі, які, до речі, ще й досі подекуди збереглися. Бачимо ми їх залишки і в нашому місті. Поважний вік цих дерев засвідчує увесь їхній зовнішній вигляд. Високі, міцні, кремезні, вони ніби зберігають історію, завдяки якій народилися.

Житомирське Полісся. Ця назва вперше задокументована і згадується у Галицько-Волинському літописі від 1274 року. Воно охоплює східну частину Рівненської і більшу частину Житомирської областей і вирізняється вищим лісометричним положенням, великим впливом кристалічних порід докембрійського фундаменту на формування рельєфу, наявністю великих лісових островів і незначним заболоченням території, оскільки розташоване на рівнинних територіях України.

Ліс... Пригадую свою тридцятиденну мандрівку зеленошумним Поліссям. Доброзичливий водій автобуса Житомир – Київ, якому я в салоні перед виходом повів у кількох словах про причину зупинки на трасі, висадив мене неподалік узлісся далеко за Коростишевом, допоміг одягнути величезних розмірів наплічник, прилаштував гамак, подав мандрівну палицю з металевим наконечником, підправив на моєму плечі фоторушницю і, усміхнувшись, мовив: «Щасливо, Колумб!»

Автобус подаленів, а я за якихось кільканадцять хвилин уже був на лісовій стежці. Ніде нікого – тільки ліс і тиша. Безлюддя і самотність наснажували душу і мимоволі спадала думка: як багато втрачає людина, коли вона тривалий час буває відірваною від природи.

Згадав слова водія про Колумба. Легендарний мореплавець уславив себе на віки великими географічними відкриттями. Я ж ні на що сподіватися не міг, бо відтоді усе давним давно відкрите. Хіба що лише для самого себе...

Другого чи й третього дня ішов молодим сосновим лісом. Судячи по стовбурах, йому було років лише за тридцять. О, скільки йому ще рости й рости, аби досягти повноліття і 35–40 метрів висоти. Загалом сосна живе 300 – 350 років, а іноді досягає й 500 віку, але вирізають її у 50 –70-річному віці, якщо є потреба в деревині. Коли з'являються зелені пагони, у шишках її дозріває так зване обезкрилене насіння. У кілограмові їх знаходиться до 170 тисяч штук. Ці своєрідні створіння схожі на метеликів. У березні вони починають висипатися і підхоплені вітром летять від неньки-дерева дуже й дуже далеко. Цвіте сосна у травні – червні, і тоді мільярди пушинок здіймаються у небо аж до хмар і розносяться повітряними потоками по всьому неосяжному довкіллю, опиняючись згодом у дощових калюжах, у ріках, а то й просто на землі. «Знаючі бабці» цей період віддавна називають «кислотними дощами, від яких, мовляв, все пропадає на грядках». А це ж тільки пилок звичайної сосни чи ялини і не більше! От вам і язика!

Самосійні ліси...

Уже далеко по тому я дізнався, що після реорганізації колгоспів тисячі гектарів полів та пасовищ були покинуті через нестачу коштів на їх використання. Це стосувалось переважно малопродуктивних земель, в тому числі й піщаних ґрунтів на Поліссі. На тих полях, що межували з лісом, почали з'являтися молоді сосни, ялини, берези, осики. Природа брала своє – заповнювала пустку. Сьогодні цим самосіям – повноцінним лісам – уже далеко за 20–30 років. Таких в області сотні тисяч гектарів. Санітарний стан їх складний. Частина таких ділянок має власників, а більшість знаходиться у державній чи комунальній власності у складі «земель запасу» (земель не наданих у власність чи користування). Що дивно! Попри Лісовий Кодекс, до лісів вони юридично не відносяться, бо перебувають на сільськогосподарських землях, а тому є незахищеними. Бере, скажімо, якийсь приватник шляхом паю чи просто купує на аукціоні право оренди на ту чи іншу ділянку землі, і якщо там є самосійні ліси, то вони невдовзі безкарно йдуть під сокиру, а вивільнена площа опиняється під кукурудзою чи соняшником. А між іншим, самосійні ліси мають природне походження і є більш стійкими до несприятливих факторів, ніж штучно посаджені. А ще вони найкраще накопичують вуглець з атмосфери. Скажімо, один гектар сосново-березового лісу упродовж року поглинає більше двох тон вуглецю. Якщо ж припустити, що площа самосійних сягає 200 тисяч гектарів, то ми щорічно маємо 400 тисяч тонн поглинутого вуглецю. Тож і виходить, що збереження самосійних лісів є необхідним для досягнення цілей Паризької угоди, ратифікованої Україною у 2016 році за програмою боротьби зі зміною клімату.

Виникає з цього приводу питання: чому їх не доточити до державних лісогосподарських підприємств України, збільшивши у такий спосіб площу українських лісів? Виявляється, ця справа дуже складна й витратна. Потрібна в першу чергу їх інвентаризація. За принципом «взяв і передав» – неможна. Крім цього, лісогосподарське підприємство має сплатити значну суму за розробку проєктної документації по землеустрою. В окремих випадках, крім усього, треба ще відшкодувати витрати сільськогосподарського виробництва. Все це обертається у величезні кошти, яких те чи інше лісогосподарське підприємство просто на ці цілі не має. А ще держкадастр і місцеві органи вважають, що ця земля після знищення лісу буде давати швидше прибуток, ніж той ліс, який ще має вирости. Але...

Нещодавно, як відомо, відкрився ринок землі, згідно з яким «вносяться зміни до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів, які спрощують чинні процедури в сфері земельних відносин». За цих умов є певний шанс зрушити цю проблему з місця в кращий для самосійного лісу бік. Так думається...

Поліський ліс... В його житті якогось часу (років 30–40 тому) з'явилась несподівана тривога. Лісівники почали виявляти цілі квартали того ж дуба чи сосни, на яких дерева просто хиріли, хоча мали б ще рости й рости. В чому ж причина? Вогнища шкідників? Якась нова пошесть? Підтоплений ґрунт? Пошуками почали займатися науковці і, з'ясувавши усе, що тільки можна було,

винесли найголовніший вердикт: внаслідок тривалого часу під впливом різних, в тому числі й природних факторів ліс почав просто вироджуватися, втрачати, з людської точки зору, так звані свої якісні «гени». З'явилися претензії й до насіння, яке потрапляло у лісорозсадники: вирощені деревця сосни, дуба нерідко вмирили, не досягши потрібного віку. Що робити? І тоді було вирішено у лісах області шукати екземпляри дерев так званих асакалів – старожилів, насіння і жолуді у яких ще зберегли свої найкращі природні якості. Залучили до участі в цій операції спеціалістів лісгоспів, ветеранів-лісівників, які мали знати, де є надія знайти залишки незайманих деревостанів, які є від народження міцними, не хворими, бо тільки з одного гектара таких можна було зібрати тисячу кілограмів якісних жолудів чи насіння. Науковці-ентузіасти, в тому числі й Поліської агролісомеліоративної станції, закинувши за плечі рюкзаки з певними приладами, відправилися у мандрівку лісовими господарствами. Якщо знаходили там без різних уражень могутні дерева тієї ж сосни чи дуба, збирали з них шишки, жолуді, піддавали їх жорсткій перевірці. Завозилося насіння й здалеку, з інших країв колишнього Союзу, де врожай його був добрим. Так опинилося в нас насіння з Карелії, Прибалтики, Казахстану, Сибіру, з інших лісових країв. Уже згодом, після повернення, заготовлене у такий спосіб і одержане посилками насіння опинилося у розсаднику Олевського лісництва, якому було доручено рости диво-ліс. Минув відтоді значний час і на ділянках, вивільнених з тієї чи іншої причини, давно уже росте здоровий ліс. Новий ліс. Правда, аби він, як мовиться, піднявся повністю на увесь зріст, мають минути ще роки. Та головне – початок цьому зроблено.

Є, звичайно, й інші методи збереження лісу, а з ним і всього довкілля, – це виявлення заповідних територій, на яких ростуть цінні види рослин, де гніздиться рідкісне птаство, вільно водиться різна звірина, а сам ліс є справді реліктовим. Якщо звернутися з цього приводу до історії, то перші тривоги за долю лісу знаходимо ще у 1900 році. Тоді граф Потоцький створив у нашому краї (сьогодні це Зв'ягельщина) заповідник – зоопарк «Пилявин» площею 5,5 тис. десятин. Правда, з роками під впливом різних подій він був в переважній більшості знищений, і сьогодні цей дендропарк лише згадка від того лісу, що був колись. У 1918 році вперше був виданий закон «Про ліси», у якому зверталась увага на окремі ділянки, які не підлягали ніякому господарському використанню. Належна турбота про природу почалася в Україні лише з 1960 року, коли були взяті під охорону різні заказники, пам'ятки природи, урочища, навіть окремі велети-дуби.

Тоді ж на Поліссі у 1968 році внаслідок тривалої «війни» науковців і ентузіастів-лісоводів за виявлену ними унікальну лісову територію було зрештою створено і узаконено Поліський державний заповідник площею 20.1 тис. гектарів. Він має природні межі – на заході річка Уборть, на сході – річка Болотниця, які несуть свої води до Прип'яті. У заповіднику постійно ведуться моніторингові дослідження найважливіших об'єктів природи цього краю. Зокрема, в заповіднику діє мережа гідрологічних постів. Науковий відділ заповідника веде неперервний моніторинг раритетної рослинності Центрального Полісся. Науковці заповідника, зокрема відомий теріолог Сергій

Жила, вже більше двох десятків років вивчають хижих птахів і хижих ссавців заповідника. В кінцевому результаті він став центром просвітницької роботи як з місцевим населенням, так і з гостями Житомирщини. Тут діє екологічна стежка, є музей природи, музей побуту поліщуків, музей древлянських каменів та інші об'єкти. Під насадженнями сосни тут 77,1% площі. Під березою – майже 17%, вільха та інші дерева відвоювали собі ледь більше 6%. Диво тут складають болота, яких цілих 22%. Зокрема, унікальні опуклі оліготрофні болота, де домінують бурі й червоні сфагнові мохи. На болотному масиві Спуди ростуть льодовикові реліктові та арктобореальні види, як-то: шейхцерія болотна та журавлина дрібнопліва. Флора заповідника включає 604 видів судинних рослин, мохоподібних – 139, водоростей – 376, лишайників – 140, грибів – 42 види. Два види (козельці українські та смілка литовська) занесені до Європейського Червоного списку. Серед природної рослинності релікти та ендеміки: рододендрон жовтий, дуб скельний, верба лапландська і чорнична, осока багнова, шолудивник королівський, плющ звичайний тощо. Багатий і різноманітний тваринний світ, який налічує 39 видів ссавців, 180 – птахів, 7 – плазунів, 11 – земноводних, 19 – риб, 537 – комах. До Червоної книги України занесено лелеку чорного, журавля сірого, сову бородату, сича волохатого, сичика-горобця, глушця, підорлика малого, зміїда; борсука, горноста, рись європейську, видру річкову, зайця білого; міногу українську. До Європейського Червоного списку потрапили вовчок ліщиновий, вовк, видра, рись, деркач, мінога українська, мурашка руда лісова.

Аби виявити все це багатство, разом з колективом заповідника чимало зусиль до цього доклали і науковці Київського інституту ботаніки імені Н. Г. Холодного Академії наук України, зокрема Т. А. Андрієнко, С. Ю. Попович, Ю. Р. Шеляг-Сосонко. Ледь не щороку мандрівні шляхи приводили їх на Полісся, під зелені шати цієї заповідної території, аби вивчати тутешній рослинний світ, який на диво зберігся у незайманому вигляді. Підсумком їхньої багаторічної праці стала поява у 1986 році цікавої науково-популярної книги про цю заповідну територію.

Окремої уваги заслуговують соснові ліси заповідника, які здебільшого просто незвичайні. Це тільки в них, скажімо, в урочищі Волисок височать дерева з підліском із ялівцю. Що в цьому особливого? На Україні ялівець поширений лише окремими острівцями, і таких угруповань як тут більше ніде не утворює, а у вигляді хвойного куща ялівець росте тільки на Поліссі. Це на ньому у відповідний час з'являються зелені ягоди, які згодом дозрівають і набувають чорно-синього кольору. Ягода стає ласощами для лісових тетеруків, а його зелені пагони забезпечують взимку їжею глухарів, рябчиків і навіть лосів.

Названий заповідник – це тільки часточка лісового масиву, де природа накопичила стільки багатства. А на Поліссі таких рідкісних лісових ділянок дуже багато. Відомий український ботанік Г. К. Смик на відрогів Словечансько-Овруцького кряжу виявив більше 50 років тому дуб скельний. Це дерево – елемент гірських лісів і зустрічається воно лише в Криму або на

Кавказі. Як же цей дуб опинився на Поліссі? Пояснюється це тим, що Центральне Полісся є складовою частиною Українського кристалічного щита, а отже, колись, як вважають, у сиву давнину у нашому краї височили гори, які тягнулися своїми відрогами аж до Кавказу. Внаслідок багатьох природних катаклізмів, в тому числі й землетрусів, вершини гір опустилися, а рослинність певною мірою лишилася. Принаймні, цим пояснюють і появу в нашому краї рідкісної рослини – рододендрону жовтого – азалії, яка росте тільки у нас на Поліссі та в горах Кавказу.

До речі, дуб скельний, попри віковий час, що обіймає тисячоліття, зберіг свої природні властивості і є відповідно теплолюбивим. Тому, якщо температура у нашому краї опускається до мінус 25 градусів за Цельсієм, він дуже потерпає від холоду. Деревина у нього на відміну від нашого звичайного дуба м'якша, тому легко піддається клепаці, що зумовлювало виготовлення з нього бочкової тари. Відрізнити цей дуб від звичайного легко, оскільки у скельного довші черешки листків, а у звичайного листок майже без черешка. І жолудь у скельного сидячий, практично без плодоніжки.

Реліктовим краєм вважається й Словечанський кряж. Це тут, на окрайцях болотних островів, автор знаходив сосни, які сягали віку 200, а то й більше років. Діаметр їх стовбура у нижній частині складав ширину далеко за 1,5 метра, а верхівка дерева здавалося обіймалася десь у височині з білими хмарами. А Городницький ботанічний заказник площею 352 гектари? Утворений він був у 1974 році. Найціннішим багатством його знову лишається ліс. Це – чорницево-зеленомохові, дубово-соснові та трясунковидноосокові дерева. Вдалося зберегти ландшафтним й заказник Плотниця з унікальними природно-територіальними комплексами, лісовий заказник Поясківський з дубами віком 300–400 років, гідрологічний заказник Дідове озеро, де зберігаються великі плаваючі сфагнові острови, водяться бобри, ондатри, водоплавні птахи і більше 45 видів риб. Озеро є витоком річки Болотниця і регулює водний режим навколишньої місцевості. Довкілля оточує багаторічний сосновий красень-ліс. Перелічені ділянки, як і багато інших, вилучені з активного господарського користування, і тепер на них, крім санітарних рубок-догляду, не ведеться більше ніяка робота, бо ці території віднесено до розряду заповідних.

Свого часу, коли морями і океанами плавали малі й великі парусні кораблі, чи не найголовнішим при їх спорудженні вважалися щогли, бо з ними зв'язувалася уся міцність майбутнього корабля. Дерево, з якого виготовлялися щогли, мало бути винятково міцним і прямим. Це була зазвичай сосна. І в лісах нашого краю, зокрема в Корабельному гаю поблизу Олевська, свого часу росли такі дерева-гіганти. Високі. Міцні. Рівні, мов сірник. Без жодного сучка. Без жодної бокової гілки. Водилися такі сосни й неподалік Житомира, у лісництві, яке відтоді і по сьогодні має свою первинну назву – Корабельне. І хоча історія не зберегла нам адреси, куди саме відправлялися ці поліські сосни-щогли і в яких морських водах форштевнем ці кораблі різали хвилі, проте головним лишається той факт, що наш поліський ліс, крім усього, був причетний ще й до відкриттів світових морів і океанів.

Ліс... Аби не меншало його на Поліссі – за це несе повну відповідальність обласне управління лісового та мисливського господарства – територіальний орган Державного агентства лісових ресурсів України. У його підпорядкуванні 20 державних лісових підприємств. Щоб не пустували оголені площі, де уже проведена заготівля деревини, інші, досі з якихось причин незаліснені ділянки, про це турбуються невеличкі колективи лісорозсадників, яких у господарствах налічується аж 197. У їхньому розпорядженні понад 107 гектарів загальної площі, на якій і висівається насіння різних дерев. Його, до речі, заготовляють протягом року для цих потреб більше ста тонн. А потім на 5–6 тисячах гектарів з'являються малесенькі саджанці, доставлені з розсадників. На ці зовні мініатюрні деревця чекає велика кількість різних природних випробувань, перш ніж вони зможуть і стануть великими. Та, попри все, лісоводи не применшують зусиль для їх вирощування.

Ліс... Певно не знайти серед нас тих, хто б під час відпустки чи й просто вихідного дня не прагнув потрапити під його зелені шати. А скільки туристів мандрує його стежками щороку. Ліс наснажує нас, дарує натхнення і відпочинок, примножує душевні сили, які так потрібні нам щодня. Отже, в ліс, по здоров'я! Він чекає на нас, добрих і щирих друзів, не байдужих до нього, до природи Полісся.

Список використаних джерел та літератури

1. Природа Житомирщини. Київ : Вища шк., 1984. 143 с.
2. Поварніцин В. О. Ліси українського Полісся. Київ : Вид. АН УРСР, 1959. 208 с.
3. Вакулюк П. Г., Горлицький М. І., Горбань С. І. Наш друг лес. Київ : Реклама, 1983. 224 с.
4. Андриенко Т. Л., Попович С. Ю., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Полесский государственный заповедник. Киев : Наукова думка, 1986. 208 с.
5. Таргонський П. Н., Бумер Г. Й. Зелений дивосвіт Полісся. Новоград-Волинський : НОВО – град, 2007. 224 с.
6. Горлицький М. І. Стежками поліського краю. Житомир : Рута, 2016. 320 с.